

Forrás-jelenségek

1. Immár több mint másfél évtized múlt el azóta, hogy Veress Zoltán *Menet-irány* című elbeszéléskötete (1961) új sorozatot nyitott a romániai magyar könyvkiadásban. A Forrás első tíz évének vázlatos felmérését megtalálhatjuk Kántor Lajos—Láng Gusztáv közös irodalomtörténetében (*A romániai magyar irodalom, 1945—1970*), mely könyv a sorozat kiemelkedő könyveseményeit a lehetőségekhez mért értékelés igényével említi meg. Azóta is számot vehettünk a ténnyel: a Forrás-sorozatban induló legjelentősebb írók-költők már figyelemreméltó művekkel járultak hozzá az irodalmunk nagykorúsodásához, s a felszabadulás utáni írók élvonalában kértek helyet.

Sorozatjellegén túlmenően a Forrás szerzőit végül is egységbe szervezi s ugyanakkor irodalmunk egészéhez kapcsolja az explicit meg nem fogalmazott, de műveikben fölismerhető közös irányultság, a cél. Ez természetesen nem mond ellent annak a ténynek, hogy ezen belül az egyes szerzők munkásságának megkülönböztető jegyei színössze teszik a sorozat arculatát, hiszen egy sorozat-embléma nem is jelölhet uniformizáltságot.

Ha voltak úgynevezett Forrás-nemzedékek (s itt még a feltételes módú fogalmazásért is megkövetjük Balla Zsófiát, miközben — sajnálkozva bár — használjuk a megszokott terminust, akár „jobb híján“, akár nem), ezek csak egy közös startolás erejéig csoportosultak egy olyan „verseny“ előtt, melyben mindenki maga szabta meg pályájának irányát s igényeinek mércéjét. Am hogy némi együttindulásnak lennie kellett, azt a visszapillantó nosztalgia némelyik költő versében még jelzi (Kenéz Ferenc). A külön utak még nem zárják ki az esetleges közös startot. (És itt természetesen csoportosulásokra, mondjuk I. és II. Forrás-nemzedékre gondolunk.) Ebből azonban nem kell messzemenő következtetéseket levonni, csupán csak annyit, amennyit jószándékkal elmondhatunk a Forrásról: legértékesebb jegye talán az egység a különféleségben s a különféleség az egységben.

2. Feladatunk azonban az utóbbi kb. öt év Forrás-köteteinek újralapozása. Valamint az, hogy — amennyiben ez lehetséges — kimutassuk e termésben az előző évek és elődök munkássága nyomán leszűrt tapasztalatok jelenlétét, ezeknek szerves beépítését az (esetleg) új koncepciójú írásokba; ifjú vagy újonnan jelentkező alkotók törekvéseinek metszópontjait vagy eltéréseit észrevenni, némi tétova „tanultságot“ is megköckasztatva; hogy sokszínű-e az utóbbi néhány év jelentkezésének termése, vagy csupán tarka. „Újralapozásunkat“ egészen pontosan az új borító alatt megjelent köteteknél kezdjük (1971), azzal a kíváncsisággal, hátha e nem túl jelentős külső változás lényegesebb tartalmi-összetételbeli változásokat, esetleg megújulást vagy válságot stb. hozott magával.

Oláh István verses- és Dehel Gábor prózakötetéből még csak egyfajta tétevaságot olvashattunk ki annak idején, csak hogy más-más előjellel. Ugyanis Oláh István *Álom a csodalúdról* című könyve a kettősség dilemmájának hordozója: ő már felméri azt, ami olykor — akaratán kívül — kísért verseiben, hogy ti. a Farkas Árpád nemzedékének legjobbjai lezártak (a maguk számára is lezártak tekintenek) egy olyan korszakot vagy inkább verseszményt, mely — kiváló megvalósulásainak ellenére is — beszűküléssel fenyegetett, jobbára mint kezdő impulzus volt jelentős, holtpontról lendített ki szunnyadó erőket. Ennek felmérése és (ami tulajdonképpen e generációhoz való tartozásával is magyarázható) a szüntelen visszatekintés, egy-egy kedvelt motívum vagy hangütés ismétlése eredményezi Oláh kötetének felemáságát, ám hogy kételyei már ekkor előremutatóak voltak, ezt a szerintünk méltánytalanul elhallgatott második kötete bizonyítja (*Gazdátlan tenger*, 1974).

Teljesen más jellegű tanácstalanság a próza tanácstalansága, s ezen belül a Dehel Gáboré (*Elődöntő*, 1971); látszólag nagyon jól tudja, mit akar, hiszen kötetének novellái meghatározott irányt követnek. Ez a magabiztosság azonban általánosabb jellegű üttévesztést rejt: a hetvenes évek körüli Forrás-próza iránytét-

vesztését mutatja, amely még egy-két évvel ezelőtt is kísértett az újonnan jelentkezők kötetében. Ez a kötet is kettősséget hordoz, csakogy ez nem szüli meg az útkeresésre ösztönző „meghasonlást”, jóllehet hősei egytől-egyig meghasonlott emberek, akik pótcselekvésekben vezetik le felgyülemlett helyzeti energiájukat. Dehel és társai két „irányzatot” is követnek egyidejűleg, mert mindkettő látványos helyzeteket kínál; egyfelől Vári Attila friss, annak idején új szint hozó prózahősei kamaszágukban, melyet a szerző meleg szimpátiája aranyozott be és meggyőző elfogultsága védelmezett, igen megejtőek voltak, igazán velük tudtunk keseregni és örülni. Am az utóbbi évtizedben a pehelysúlyú nehézvagányok dömpingje — jobbára csak Bodor Ádám és Sigmond István prózája hozott újat ebben az időben —, a mondvacsinált meghasonlások, jelentőségteljessé duzzasztott szerelmek sora már nem a személyiségvesztés veszélyére figyelmeztettek, hanem az író személyiségvesztéséről árulkodtak, s ebben a tekintetben csak Győrffi Kálmán, Váradi B. László és Fülöp Miklós jelentettek kivételt. Pedig az 1967 után indulók előtt példaként állt Király László és Csiki László e hagyományokkal teljesen szakító, új hangú prózája, akik újra helyesen tájolták be a „menetirányt”. Másfelől a Kocsis István novellisztikájának hatását érezni. Kocsis hősei az erkölcsi szép és ellentétjének alternatívájából, ingadozások után, többnyire a helyes utat választják; ám ez a fekete—fehér, igen—nem örökös játék is tartalmát veszti egy idő után, különösen, ha avataltan tollú szerzők élnek vissza vele. Az olvasót már nem csábítja annyira az erkölcsi tisztálkodás folyamatának látványa, hogy ne vessen egy pillantást a sokkal bonyolultabb problémákat kínáló valóságra, mely természetesen egyre inkább elvonja a figyelmet bizonyos Forrás-szerzők steril laboratóriumáról. A kegyeletből elhallgatott hosszú névsorból senki sem érdemes a sajnálatra. Dehel azonban jobb sorsra érdemes novellista; íraskészsége, helyenkénti ötletessége messze meghaladja ezúttal nem említett társainak képességeit.

3. Mindezek után joggal gondolhatná az olvasó, hogy egy költő és egy prózaíró példájából akarunk önkényesen általános következtetéseket levonni, egyrészt a költészet útkeresését, másrészt a legfiatalabb próza távlatiániát illetően, holott éppen fordított jelenségről van szó: általános kor-, illetve kortűnetek tükröződnek a két fiatal író munkásságában, és ezeket a csoporttüneteket kimutathatnók (s talán sokkal hangsúlyosabban), egy csoport kortárs-kezdő kötetén is, mint ahogy azt is, hol erősebb a Vári-, hol meg a Kocsis-hatás. Már csak az is mutatja, hogy Oláh István mennyivel többet akar évjárattársainál, hogy kötetének kettőssége végül is helyes irányba mutat, Dehel pedig legalább könnyedén, kevésbé sematikusán ötvözi az említett két hatást.

Ezek a problémák az utóbbi öt év irodalmára sokkal inkább rányomták bélyegüket, hogysen el lehetne hallgatni őket; olyannyira, hogy nemcsak a köztudatot, hanem a lapszerkesztőket is hosszú időre „megbabonázta”, az ilyenyszerű írók „menősek”, holott mindenki tudja, hogy idejétmúltak, s csak akkor csodálkozunk el igazán, ha az „ősforrások” újabb kötetét olvassuk: Vári már akkor kinötte a rövidnadrágot, amikor követői még a spilhózninál tartottak, Kocsis drámáinak helyzetei pedig nem épülnek olyan tisztán elválasztható erkölcsi szembenállásokra, a vagy—vagy merevsége feloldódott az árnyaltabb dilemmák sokoldalúbb emberi arcokat, magatartásformákat mutató valóságában.

Mint említettük, már a hetvenes évek körül föllehetett a prózában, ha egyelőre nyomokban is, a jelen valós problémáihoz való fokozottabb kötődés (Csiki, Király kötetében, valamint Győrffi Kálmán szórványos jelentkezéseiben); egyáltalán nem véletlenszerű és elszigetelt jelenség ez: egyrészt korábbi novellisták (pl. Ábrahám János, Szenyei Sándor) műfaját váltva mind több hangsúlyt helyeznek a riportra, másrészt megállapíthatjuk azt az örvendetes tényt, hogy eleve riporttal kezdők jelentkeznek a sorozatban. Az első és igen rangos riportkötet Gálfalvi György *Szülőföldön—világszélien* című gyűjteménye, mely legjobb hagyományainkat őrző szigorúsággal, a tények józan mérlegelésével hat elsődlegesen, ethmos és ethos együttesének fényében vizsgálva a tényeket, s ami a legmegkapóbb könyvében, olyan következetes konoksággal és elvszerűséggel, mely bebizonyítja, hogy a riport is lehet „a társadalom lelkiismerete”. Az igaz riport valóban ott kezdődik, amikor adekvát eszközeivel felméri — Farkas Árpádot idézve — „mindazt, ami mítosz-talan már, de lelkiismeret még”. Gálfalvi irigylésreméltó következetességgel számol le kísértő múlt-jegyekkel, s hirdeti — a tények könyörtelen leleplezése mellett — az önrevízió szükségességét. A valóságirodalom itt is bebizonyította, hogy vonzása lehet akkora, mint a fikcióé, s a versekkel debütáló, ugyancsak a Vitorla-énekesek évjárattából való Cseke Péter folytatja, szintén következetesen, a Gálfalvi által megkezdett sort (*Viznyugattól vízkeletig*).

Az utóbbi évek Forrás-termésének talán legszembeötlőbb erősségét a vers-, próza- és riportkötetek mellett jelentkező esszé- és kritikagyűjtemények jelentik.

Az új nyitás nem is akármilyen! Tamás Gáspár Miklós *A teória esélyei* című esszé- és tanulmánykötete (1975) nemcsak bátor hangjával, magabiztosságával hat a meglepetés erejével, hanem elméleti szigorával, apparátusának méreteivel (valamint ítéleteinek nagyobb részét helyes voltával) is. Tamás Gáspár Miklós nem kisebb dologra vállalkozik e kötet harmadik fejezetében, mint annak felderítésére és kimondására, amit igen finoman és udvariasan így fogalmaz meg a címben: *A kritika dilemmái*. Ars poeticának is fölfogható cikkében nagyobb részét elveti a beleérző, „szövegre merőleges” kritikát, s ezzel jobbára kritikánki nagy részét, azt követelve a kritikustól, ami a hivatása: „a műalkotás nyelv-ideológiai premisszáinak könyörtelen és leplezetlen feltárását.” A mércét önmagával szemben is érvényesíti, a fogalom kristályosságát csak ritkán homályosítja el az esszéstílus némely — talán ragályosnak is mondható — felszíni jegye.

Azonban nem ez a releváns a kötetben, hanem a szerző által következetesen érvényesített módszer, az, ahogyan valóban műfajának esélyeiről szól, és „esélyeket” mérlegel, először mindig szinte-szinte antinómiákat tárva az olvasó elé (nem irtózva a pró és kontra idézetek tömkelegétől sem), s a dolgok többarcúságának megmutatása után a posteriori — ha úgy tetszik — apodiktikus ténymegállapításokat nyújt olvasójának anélkül, hogy döntése felől kétségben hagyná. Kritikája a legteljesebb értelemben vett immanens kritika, amely nem fészkelődő belemagyarázással, hanem a szövegben, a műalkotásban levő szegmentumok elemzésével, a csomópontoknál való diszkurzív kifejtéssel hat, sosem tévesztve szem elől, mégoly részletekbe menő elemzés esetén sem, hogy a műalkotás: entitás. S ha szükséges — bár nem bevallottan —, intuíciónál is szóhoz juttatja. Példa erre Pilinszky-tanulmánya, mely a maga nemében egyszeri megvalósulás irodalmunkban. Engedtessék meg, hogy megjegyezzük: ha egy kötet immár a megvalósítások terén is másságot hoz, ha egész irodalmunkra jellemző dilemmákat szóaltat meg, miért nem kapja az őt megillető bírálatot (legyen bár mégannyira is ellenvéleményekkel terhes), hiszen egy jórészt elméleti könyv csak úgy „lélegzik együtt” az irodalommal, ha ilyenképpen is „forgalomba hozzák”, s azzal csak az irodalom veszít, ha e kifogásokat elhallgatja, ha azt várja, hogy értékeit mások méltassák először.

E kötetnél azért voltunk kénytelenek annyit időzni, mert már tárgyánál fogva is nagyobb hatásúgarú, mint mondjuk egy verseskötet. Az esszé és tanulmány folytatását a Forrásban Molnár Gusztáv kötete jelenti (*Az elmélet küszöbén*, 1976), mely annyival is izgalmasabb, mert mintegy kiegészítése Tamás Gáspár Miklós törekvéseinek — legalábbis ami a tágabb értelemben vett törekvéseket illeti. Jóllehet érdeklődési körük némileg eltérő, Molnár már csak elméleti szigora és következetessége révén is méltó társa Tamás Gáspár Miklósnak, s ami a legmegnyugtatóbb az esszéisták jelentkezését tekintve, az a felsoroltakon kívül az a tény, hogy egyre újabbak zárkoznak fel melléjük azzal az igénnyel, hogy ellensúlyozzák az intuitív (impresszionisztikus) kritika túlbúrjánzását, rangos műfajjára, sőt minden igényt kielégítően élményszerűvé téve egyszersmind a műfajt, még ha a felzárkózókhoz sorolható Aradi József nézetei nem is egyeznek mindenben a fent említettek, no meg a velük „egyívású” Agoston Vilmos nézeteivel. (Aradi József: *A szöveg eltérítése*. Korunk Évkönyv, 1976.)

4. A Forrás arculatát azonban nem a riport meg az esszéirodalom határozza meg, hanem a költészet és — sajnos, mostanában egyre kevésbé — a próza. A költészet nemcsak mennyiségileg, hanem ama tulajdonságánál fogva is, hogy talán a leghamarabb reagál a változásokra — és a változó divatra. Az 1966—1970 közötti, tehát a második Forrás-nemzedék kibontakozásának idejére tehető szakaszban igen széles körű elterjedtségnek s ugyanakkor sikernek örvend az ún. „közéleti líra”, s a megnevezés akkoriban — a legszigorúbb esztétikai mércét véve alapul — egyértelmű elismerést jelentett. Ez a fajta költői attitűd viszont az itt tárgyalt időszakban némileg háttérbe szorult, pontosabban a Forrás-költők ama csoportjánál, melynek jelentőségét inkább kiemeljük, s amely — úgy tetszik — meghatározóként mutat előre. Nem azt állítjuk, hogy teljesen kiveszett a kötetekből, hanem vagy háttérbe szorult, vagy pedig áttételesebb formát öltött. Talán annak reakciójaként, hogy ebben a szakaszban is akadnak szerzők, akik több ars poeticát írnak, mint verset. Az erők (részben) más irányú csoportosításával esztétikai minőségben egyáltalán nem vesztett a Forrás-líra. Ha e két „irány” megkülönböztetésébe bizonyos értékkritériumok és -ítéletek vegyülnek, akkor ezt az olvasó ne írja (csupán) a költői magatartásforma iránti elfogultság rovására, hanem inkább annak tulajdonítsa, hogy melyik lehetőséget kik választják.

Említettük, hogy Oláh István *Alom a csodalúdról* című kötete e kettősség kételyeinek jegyeit hordozza magán, s ez kétféle feszítőerőt is gyakorol: egyrészt a könyvet teszi eklektikussá, másrészt döntésre sarkallja a költőt: fokozottabb figyelmet szentel-e a formára is összpontosító, funkcióját mélyebben átélő költé-

szetnek. Ha valaki felüti a kötetet, világosan láthatja, melyik utat választja végül is Oláh, s a bizonyítás „kötetméretben“ sem marad el; jóllehet kedvelt témáit nem adja fel *Gazdátlan tenger* című könyvében sem, itt már teljesen más a koncepciója, nemcsak problémái, de verseinek „fajsúlya“ is megdő (Csiki éjszaka, *Krumpli anyja*). Költészetében valami olyan változás megy végbe, mint Csiki László *Cirkusz, avagy: Búcsú az ifjúságtól* című prózakötetében: fölösleges koloncoktól szakítja el figyelmét, lényegi összefüggésekre — és ugyanakkor a formára — koncentrálni. Oláh István kötete az a választóvonal, mely után az újabb jelentkezők már elkülöníthető csoportokban csatlakoznak le egyik vagy másik költői magatartásformához, s azok, akik elszakadnak az eddigi hagyományok fölösleges részétől, hozzák az újat, mely hosszabb távon talán költészetünk megújulását is ígérheti. Újból hangsúlyozzuk: e felosztásban megnyilvánuló értékítélet nem fedi minden irányban a teljes valóságot, hiszen a hagyományokat inkább követő jelentkezők némelyikének (Ferencz S. István, Máté Imre, Váli József, Bágyoni Szabó István) kötetében is föllelhetünk értékeket, olyan megnyilvánulásokat, melyek mindenképpen figyelemre méltók. Am így is kötetekben csak elvéve látjuk a továbblépés lehetőségét, habár menteni látszik őket az az igény (pl. Bágyoni Szabó Istvánnál), hogy egy — nosztalgiát idéző — magatartásformát, egy korszak „költői létformáját“ összegezzék és zárják le. De még ilyenformán is csak a „végek“ dicsősége jut nekik, s ezzel akkor is számot kell vetniük, ha olyan szép verseket mondhatnak magukénak, mint például a tehetséges Ferencz S. István.

Furcsának tűnhetik, de a próza esetében is ilyen kettősség mutatkozik. A lejárattal novellatémák újrairóival szemben hangváltásra kevesen képesek, azaz: a társadalmi problémákra tární fülledt szerelmekkel benépesített padlásszobájuk ablakát. A Dehel könyvből kiolvasható dilemma pedig hovatovább egyre kevésbé lesz dilemmatikus a későbbi szerzőknél (pl. Kincses Elemér, Zsibói Béla), inkább a megrekedtség állapotának kifejezője, amelyből nem jelent kiutat a quasi-sci-fi megkísértése vagy a munkaruhába bújtatott, rosszul álcázott vagánykodás sem. Kísérletező természetesen most is akad, de a jobbára (külső) formára irányuló változtatás igénye nem telítődik olyan tartalommal, mely valós problémáinkat fessegetné, s a befelé morfondírozások sora folytatódik Soltész József *Ez a pasas nem Beckett?* című kötetében is.

Váradi B. László magányos hőseinek tusakodását ebben a korban nemcsak az egzotikus, jobbára ismeretlen világ feltárása „menti“, hanem kiváló íráskészsége, novellái belső világának sajátossága, no meg elsődlegesen az a tény, hogy az egyéni problémák erővonalai nem az én, hanem a társadalmiság felé mutatnak, s emberi kapcsolatok modelljét és magatartásformákat reprodukál néha már-már példázatszerűen halász-vadász miliójének „laboratóriumában“. Kötete zárt, de önmagában tökéletes egység, s így nem sorolhatjuk a fölöslegesen introvertált hőstípusokat teremtők, magányukban, meghasonlottságukban kéjelgők csapatába, hanem célját tekintve inkább Györffi Kálmán novelláihoz áll közel, csupán módszerében tér el tőle: ő is modelleket teremt, csak hogy kifejtettebben, mint Györffi. Novellisztikája külön terület, miként világa is különös, akárcsak a Fülöp Miklósié, aki viszont, bár villanásnyi rövidséggel, ugyancsak társadalmi kérdéseket feszeget.

5. Különös lehet, de ezt véljük felfedezni: a próza és líra helyes irányba állása ellentétes mozgásban nyilvánul meg. Mint láttuk, a novella az én steril, éncentrikus, mondvascinált meghasonlásainak köréből kiszakadva nyer értéket a valós problémák felé való fordulásban, míg a líra legjobbjai visszaállítják jogaiba a poézist, nagyobb figyelmet szentelve a formának. Az igazán figyelemreméltó jelentkezők egy része (gyakran bevallottan) műveltségelményből született, s ebből a csoportból (Bogdán László, Markó Béla, Gittai István, Szócs Géza) jobbára csak Markó (és talán részben Gittai?) kivétel, akinél sokkal meghatározóbb az „öszönösség“, amolyan pazarló költő, képei buján tenyésznek, s nem is igyekszik nyesegetni a „sűrűjét“. (Ebben némileg rokon Szócs Gézával, aki azonban valamivel visszafogottabb, afféle „óvatos duhaj“.) Az említetteket nemigen lehet egy csoportba vonni, hiszen mindegyik a saját útját járja, költészetüknek talán csak egyetlen közös pontja van: hogy reálisan mérik fel lehetőségeiket, s a világba nem beleérik (belehazudják) a poézist, hanem józanul *kierzik belőle* azt, s lírájukat ez teszi hitelesebbé az előttük tárgyalt csoporténál; a költészet nem egy képzeletbeli világ talaján ingadozik közhelyek és értékek is szülő költészet között, hanem megtisztított talajról ível fel, s ezért építménye kevésbé ingatag.

Az új költészet ugyanakkor a líra sajátos eszközeivel — bár még tévován — mítoszt rombol, e mítosz pedig legtöbbszőr értékmitosz, konvenciók és sémák álérték voltának leleplezése, melyeket megidéznek ugyan a szerzők, de nem nosztalgiával, hiszen semmi nem köti ezekhez őket, hanem mintegy megállapításként,

olykor eljutva az implicit, kesernyés iróniáig (Markó Béla), s ezt a tisztánlátó kiábrándultságot talán Gittai István fogalmazza meg a legmeggondolkodtatóbban, hiszen a fiatalok már kinőttek a nagy „megdőbbenések” korából:

*nikkelezett golyó mutatja magát
és „tökéletes” jelzöt kíván
és ki kell mondanom
és mi sem természetesebb
a tökéletesség „nikkelezett golyó” jelzővel kíván
díszelni ezek után*

Az idézetben szereplő jelző és jelzett megfordíthatósága eszmélet rá az „ilyenné lett” tökéletesség, az önmagában, egész-kerek-tökéletes voltában is értéktelen képzetére. A más, a kellés jól körülhatárolt motívumának megtalálása még várát ugyan magára, de — tekintve, hogy egészen fiatal költőkről van szó — már a *másság igénye* is tettnek számít ifjú pályatársaik öntudatlan verselgetéséhez viszonyítva.

Közülük elsőként Bogdán László jelentkezik kiválóan felépített és átgondolt kötetével (*Matiné*). Bogdán eleve tudja, hogy másfajta költészetet művel, mint az előtte jelentkezők, s bizik is magában, amikor a „ténymegállapítást” megfordítva ki meri mondani: „mindig a világ áll szembe eggyel.” (Itt most természetesen egyetlen utalására szűkítettük le a vers egészét tekintve többértékű kijelentést.) Könnyed és virtuóz verstechnikája rokonítja Szócs Gézával, no meg a (jó értelemben vett) műveltségélményből táplálkozó témavilág. A tudati és tudatalatti jelenségek szüntelen és szellemes egymásbajátszatása. Abban viszont különbözik Szócsától, hogy míg emez sok apró mozaikból kerekíti ki verseinek vízióit, addig ő egyetlen tömbből faragja ki; ez meg verseinek lassúabb lejtése rokonítja Markó verseinek legsikerültebbjeivel költészetét.

Egy-két igen tág körű, általános együtthangzáson kívül nemigen tudnánk közös területeket felfedezni az indulóknál. Például az utóbbi évek két legtehetségesebbnek mondott fiatalja, Markó Béla és Szócs Géza még alkatilag is egészen különbözök. Markó „vérbő”, inkább földközben tartózkodó költészetét, ha némelykor „megszőkné” látszik az itt-létből, mindig visszaszólitja az *átkölthető világ*, s ezt ellensúlyozza Szócs Géza pillanatot fényképező *áttűnés-költészet*e. Képei létparadoxonokat ringatnak, hangulatait nem rögzíti, hanem lényüket reprodukálja, azaz illanó voltukban érzékíti meg őket, ezért olyan egybemosódoak fel-feldobódó hangulatai; nem tereli őket jelentőségeltjesen egy irányba, nem mozgásirányt szab meg, nem is a mozgás összetevőit mutatja fel mint lényegest, hanem a mozgást magát mint lényegest, amint hogy a „bemozdult” pillanatfelvételek hatása sem a felvétel tárgyától, hanem a mozgás lényegétől, az egyszerre itt- és ottlétől s az ebből megsejthető végtelenre utalás borzongató érzésétől válik hatásosá.

Az említett szerzőket mégis egy csoportba vonja, hogy tartózkodnak a hivalkodó szimbólumoktól, melyekkel az elődök mintegy koronázzák versüket, és amelyek — lévén, hogy hatásosságukról a szerző túlságosan is meg van győződve — külön életet kezdenek élni, s e verseket végül is (a szimbólumok értékességének fokától függően) le lehet bontani a pusztá szimbólumra. Úgy is mondhatnók, hogy a legfeszesebb metaforák ideje kezdődik ezzel a kibontakozó költészettel, mert sűríttségében ez a szókép felel meg leginkább verseszményük megvalósításának; sőt, leggyakrabban az implicit metafora dominál, a tudatállapot könnyed, rezzenésnyi ide-oda lengésének legképlékenyebb „anyaga”, mely felveheti nemcsak a gondolatok, hanem a hangulatok „formáit” is. Úgy tűnik, a Tamás Gáspár Miklós támasztotta igények nyomai már fölsejlenek e mozduló költészetben, míg a Bretter-től kárhozatra ítélt nyálfaj már nyomokban sem lelhető fel. Próbálkozásaiak természetesen csak helyi viszonylatban egyedülállóak, s ha Szócs Gézáról már elmondtuk (és egyáltalán nem annyira negatív értelemben, mint azt Németi Rudolf fölfedezi magának), hogy költészet Weöres Sándor-i vétetésű, akkor újabb törekvéseit véve figyelembe azt is megállapíthatjuk, hogy — egyéni jegyeiket hangsúlyozva bár — ezek (például a nemrég közölt *Ballada és környéke*) Kiss Anna törekvéseivel egybehangzóak néhol (*Feketegyűrű*). Ennek a sokszínűségnek és más-igénynek ígérteiben megnyugtató a jelentkezésük, ha a teljes meggyőzés itt-ott még el is marad.

6. Nem ennyire megnyugtató azonban a Forrás utóbbi évjáratának prózája, legalábbis nem lelhető fel fiatal tehetségek csoportos jelentkezése, akiknek törekvései — ha más-más módon is — határozottan újat mutatnak. Az egy Györffi Kálmánon kívül a lapokban rendszeresen jelentkezők között sem akadunk igazán kiugró tehetségre, a rövid próza az ötletszegény „kis ügyeskedésekre” szorítkozik, kivétel csupán a már kötettel rendelkező Fülöp Miklós, akinek írásai egyre kiérleltebbek, s meglehet, 1973-as *Igaz Szó*-beli recenziómban túl szigorúan ítéltük

meg könyvét. Egypercesének világa kifejtetlenségében is ugyanazt a hangulatot hozza néha, melyet a Györffi-novellák prózaibb szövegkörnyezete, megtervezett interieurje. Főleg Györffi Kálmán Gálfalviéhoz hasonló konok következetessége ígéretes, mely azonban nem oknyomozó jellegű, hanem inkább az evidenciák megmutatásának kegyetlensége adja hitelességének zálogát. A próza általános vérszegénysége viszont az utóbbi öt év Forrás-termésében leginkább arra vezethető vissza, hogy a jelentkezők érdeklődési köre igen szűk, valóságismeretük pedig elenyészően szegényes. Még azt az igen szűk körű miliót sem ismerik kellőképpen, amelyben nap mint nap megfordulnak. Ha pedig netalán nagyobb területet próbálnak felölelni novellájukban, akkor összetévesztik az intenzív totalitást az elődök által megfogalmazott, jól ismert sémákkal, írásaik nem tömörök és rapszodikusak, csupáncsak érthetetlenül (és értelmetlenül) vázlatosak és tematikusak lesznek; ebben is „régmúlt korok“ prózaproblémája ismerhető fel — ellentétes előjellel. Egyéni létkérdéseket is sémákban vélnék hathatósan felvetni, minden lélekelemző készség, az egyén cselekedeteit vezérlő belső öntörvényűségek feltárása nélkül. Töprengő hőseikről nem tudunk meg többet, mint hogy töprengenek... Megoldandó problémáikat viszont az olvasó is éppoly jól ismeri, csakhogy a problémák „couleur locale“-ja továbbra is rejtve marad, nem telítődnek a szubjektum aprólékosan megrajzolt, megindokolt együttrezdüléseivel. Gyakran megrekednek ezek a hősök a lírai „ábrázolás“ szirupjában, s addig evickélnek benne, míg az író ki nem fárad, ám hiába rángatja ki lélegzete fogytán hőseit az édeskés kátyúból, mert közben teljesen szétáznak, alaktalanná válnak.

A másik közkedvelt válfaj a parabola, mely szintén könnyebbnek látszik, mint amilyen a valóságban. Az ilyen novellához nem kell egyéb, mint némi sokat sejtető, de annál kevesebb bizonyossággal szolgáló fakszni, furcsa ötlet. Am a „megnovellintott“ ötletnek nincs olyan átütő ereje, hogy a próza eszközeit nagyvonalúan mellőzve is irodalmivá magasztosuljon a tárgy, s ne a jól-rosszul megírt anekdota, abszurd vice szintjén ragadjon meg, némi cinizmussal megspékelve...

Az itt változt lehetetlen lehetőségek jó része mind visszavezethető egy-egy ismertebb írónk egykori, talán már általa is elfeledett korszakára, amikor valóban újdonságnak tűnt az ilyesmi. Az (említett és nem említett) irányzatoknak e tömkelegéből jelentett kiutat Györffi Kálmán Forrás-kötete (*Csendes hétköznapok*). Nemhiába írt róla annyi lelkesedéssel Szócs István annak idején. Nem kevesebbet fedezhettünk föl e kötetben, mint hogy Györffi visszaállította jogaiba a *prózá*t; nem vázlatokat rajzolt, hanem a totalitás és autarkia igényével lépett fel, s ugyanakkor igen egyéni látószöge hívta fel figyelmünket. Györffi novelláinak szerkezete feszes, szigorú anélkül, hogy a kiszámítottság, a csináltság képzetét keltené. Apró evidenciákból „építkeznek“, melyeket mozaikszerűen rakogat össze, csakhogy az egymás mellé rakogatott motívumok egyre nagyobb nyomattal szorítják egymást, míg az írás anélkül, hogy a szerző kiemelt szimbólumot kreálna, szimbólumerejűvé nő. A lírizálás legcsekélyebb nyomait száműzve teremt meg a próza eszközeivel is elérhető poézist (*Nagytakarítás, Elrohanásaim*). Leírásainak aprólékossága, a részletek kidolgozottsága tökéletes, csupán a reflexióktól tekint el következetesen, mert szerinte a próza egyetlen feladata az ábrázolás, nem pedig a diszkurzív fejtegetés és elmélkedés. A fiatal prózából leginkább ez a fajta kontemplatív alkat hiányzott. A meglélt kiút azonban nem talált követőkre a Györffi után jelentkezőknél, s ha a társadalmiság itt-ott jelentkezik is, az írások zöme nem nyújt többet a valóság töredékes látványánál.

Persze, mint azt hangoztatni szokás, költőknek lehetnek zseniális megsejtéseik kamaszkorukban is, a prózáíróknak „be kell érnie“. S végül még Csiki László, Király László, Vári Attila is a fiatal prózáírók közé sorolható...

7. Visszapillantva eszme-futtatásunk első részére, meg kell állapítanunk, hogy az említett közös indulásnak az utóbbi években még csak nyomát sem látjuk, tehát nem kell ijedezni: halványan sem rajzolhatjuk körül egy esetleges III. Forrás-nemzedék kontúrjait. Hogy ez a sokféle törekvés jó vagy sem, azon most fölösleges töprengeni. Egyetlen dolgot állíthatunk biztosan: a Forrás arculata múltjához viszonyítva kétségtelenül sokszínűbb, nemcsak az újabb műfajokat próbálgatók jelentkezése révén, hanem már eléggé körvonalazott egyéni törekvések, sőt néhol egyéni-ségek jelentkezése miatt is. És úgy tetszik, érdembeli utánpótlásban sem lesz hiánya, hiszen csak olyan neveket kell említenünk, mint a Szávai Gézáé (főleg a kritika területén) vagy az Egyed Péteré (esszéi révén)... S az új jelentkezések mellett türelmetlenül várjuk olyan fiatalok könyveit, akik érzésünk szerint már igényt tarthatnának akár második kötetük összeállítására is; Agoston Vilmos esszégyűjteményére, Adonyi Nagy Mária és Sütő István versesköteteire gondolunk...

Mózes Attila

Az ember Karl Jaspers filozófiájában

Hazai filozófiai irodalmunkban az ilyen próbálkozásnak* már egyszerű ténye is örvendetes. A tárgyköri leszűkítés didaktikus vagy képzelt és provinciális szigora nyomában a filozófiai monográfia új lehetőségeket nyit az alapkérdések elgondolására épülő hazai szintézisnek, hiszen a mai valóság csomópontjainak egységes-polemikus megragadására kötelez.

Bruno Würtz feladatának az egzisztencialista lelki és gondolati állapot jelenkori valóságban levő gyökerei felkutatását tekinti, ezért Jaspers gondolkodásának *tükröző* jellegét hangsúlyozhatja. Szerinte azonban mindez nem mérítheti ki e felfogás megközelítési lehetőségeit. Sőt, mivel e filozófia társadalmi alapjainak hangsúlyozása már számos marxista kutatás *állandó jellegű* eredménye, Würtz főként Jaspers nézeteinek *belső* elemzésére összpontosít. Ez a vizsgálat ugyanis túl kíván nőni azon, hogy a jelenkori polgári szellemi élet egyik kiemelkedő személyiségének munkásságát elemezze, mégpedig úgy, hogy részt vállal az ember kérdéskörének marxista kidolgozásából is. Ez esetben Jaspers nem egyszerűen a vizsgálat ürügye, mert a monográfia egy létező és ható életművel folytatott *értékesítő-vitázó* párbeszéd. A szerző nem elégszik meg tehát a vélemény és az ellenvélemény bemutatásával, hanem arra kéri rá, amiről ezek a vélemények megfogalmazódtak.

Mindez nemcsak a kutatás általános stratégiai álláspontja — amely tehát a jelenkori polgári filozófiával kapcsolatos vizsgálódásokban általában üdvözölhető —, hanem tárgyköri szükség: Jaspers gondolkodása, a filozófiai, a lélektani, a szociológiai és a politikai *szféráiban* való mozgása s e *szférák különbségei* objektíve egyszerűsítésre és egyoldalságra ítélnék minden sematikus általánosítást. Ezért a szerző Jaspers majdnem összes munkájának *problematikailag összpontosított* elemzését adja.

Würtz — akárcsak Jaspers — abból a (különbön vitatható) álláspontból indul ki, miszerint van az öntudatnak egy olyan *felszólító módusza*, amelyet évezredek óta a „Mi vagyok én magam?” kérdés fejez ki és amely a „Mi az ember? Honnan ered és hová tart?” általánosított formáknak lenne az alapja (i.m.7.). Ez a kiindulópont, bár az induktív elgondolhatóság logikai-jelenkori szem-

pontjából elfogadhatónak tűnik, történelmileg nem helytálló. Már Lucien Lévy-Bruhl század eleji antropológiai-etnográfiai kutatásai arról tudósítanak, hogy a társadalmi fejlődés alacsony szintjén levő dél-amerikai törzsek nyelvéből hiányoznak az egyén és az egyéniség elgondolásához és megnevezéséhez szükséges szavak, az egyén önmagát csak a közösség révén tudván elgondolni mint azonosságot. E szinkretizmus tehát lényegesen bonyolítja a helyzetet, és azt sugallja, hogy az öntudat történelmi kialakulásának alapformája inkább *mitudat*, mint *én-tudat*. (L. Lévy-Bruhl: *La mentalité primitive*. Paris, 1922. 76—84.)

A kezdőpont azonban *nem meghatározó* Bruno Würtz munkája számára, ez ugyanis olyan kérdést óhajt taglalni, amelynek különben nincs is szüksége erre a kiindulópontokra. A szerző Jaspers *énközpontra* antropológiájának monografikus vizsgálatát tűzte ki célul maga elé, mivel úgy véli, hogy az egyénproblematika ma időszerű a még csak kibontakozó marxista antropológia (a marxizmus *sajátos* embertana) számára. E kísérlet főbb állomásai (*Vizonyítási pontok; Ismeretelméleti kérdések; Eológia; Egy filozófiai etika előtanulmányai; Egyén, közösség, társadalom; Homo faber vagy animal laborans?; Emberi történetiség és történelmi folyamat; Utólagos megfontolások*) kétségek kívül monografikus szándékról tanúskodnak.

Würtz hangsúlyozza: Jaspers számára *az egyén és az ember kérdései azonosak*. Mivel e felfogás az egyed *megismételhetetlenségére* alapoz, Jaspers szerint a tudomány racionális-általánosító homogen közeg nem alkalmas az egyediség megragadására. Ahol azonban a megismerés akadályokba ütközik, ott nem hallgat el a gondolkodás. Az a filozófia tehát, mely az egyént abban keresi, amiben az *egyetlen*, nem választhatja a racionális megismerés, hanem csak a „racionális eredmények nélküli gondolkodás” útját. Würtz kétségek kívül tudatosítja ezen agnoszticizmus sajátosságát, de elemzésére nem vállalkozik, ugyanis forrásmunkáinak hosszú sora nem tartalmazza azt a közleményt, amely Jaspers *utolsó* egyetemi előadásait fogja egybe, és ahol Jaspers a legnyomatékosabban különbözteti meg a *passzív és az aktív agnoszticizmust*. A passzív agnosztikusok (itt elsősorban a neopozitívizmus metafizikaellenességéről van szó) érzéketlenek maradnak a megismerhetetlen iránt és azzal szemben, amit nem léphetnek át. Saját, aktív agnoszticizmusát

* Bruno Würtz: *Problematica omului si filozofia lui Karl Jaspers*. Editura Facla. Timișoara, 1976.

ezzel szemben nem ismeretelméleti kép-
telenségnek és nem tehetetlenségapoló-
giának, hanem a Tudás és a Cselekvés
abszolutizálása tagadásának tekinti. (Karl
Jaspers: *Chiffren der Transzendenz*.
München, 1970. 10.) Hiszen: „nekünk
van arra lehetőségünk, hogy rejtjelezve
megjelenítsük a magunk számára az
emberi létet és a világot...“ (I. m. 17.)
Ez olyan rejtjel-nyelvet követel meg,
amelynek feladata az emberi lét *lehető-
ségeinek* megértése a Tudás és Cselek-
vés határhelyzeteinek szempontjából.
Így azonban Jaspers nyelvezeti appará-
tusa bonyolultabb, mintsem hogy kime-
rítethető lenne a német nyelv szintetikus
vonásaiban rejlő félrevezethetődési ve-
szélyekkel. A Rejtjel nem a transzcen-
dencia maga, nem is valamiről való fo-
galom, és nem valami tárgyi (egy ige
főnevesítése által elért) kategóriája, ha-
nem Magam-megvilágításának (Selbster-
hellung) és Világmegvilágításunk, eg-
zisztenciális lehetőségeink Rejtjele, a-

melynek révén a mi világban-levősé-
günk *megszemélyesíti* a világot (i. m.
28.). A transzcendencia által tehát — bár
nem fogalmazható meg a világból, sőt
a világ megértését is meggátolja — „sa-
ját szabadságomat tudatosíthatom“ (i. m.
43.).

Bruno Würtz munkája megbízható be-
vezetés Jaspers gondolkodásába: felada-
ta tehát a már létező részleges kutató-
sok eredményeinek összefogása, amely az
értékesítő szellemet további kérdésfel-
vetésre ösztönzi. (Igen érdekes Bruno
Würtz polémiája Adam Schaff-fal arról,
hogy tudományosan megközelíthető-e az
élet értelme, vagy ugyancsak Würtz vé-
leménye az egyén szabadságáról stb.)
Álláspontja optimista, de nem egzsze-
rűsítő: „A világ útjai, az ember útjai
a világ és önmaga felé megismerhetők,
gyakorolhatók, mert azok a világegye-
temnek belsőleg sajátjai, akárcsak a
megismerés és a cselekvés végtelen fel-
adatai is.“ (I. m. 262.)

V. Király István

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

ADD TOVÁBB!

55 mai költő és író — ígéri puritánul (vagy talán kérkedően?) az antológia alcíme. Maguk a fiatalok, pontosabban képviselőjükben Csaplár Vilmos, Kulín Ferenc és Rózsa Endre végezték a válogatást, a könyv „felnőtt“ szerkesztőjére, Kormos Istvánra így nyilván csak a kontrollszerkesztés maradt s az adott keretek jelzése, tudatosítása. Bármilyen tág ez az összeállítás, bizonyára nem tükrözi tel-
jességében a mai magyarországi fiatal irodalom törekvéseit, az induló korosztály
néhány számottevő alkotója (főként a prózaírók közül) sajnálatosan hiányzik belőle;
ám különösen egy ilyen — „mozgásban lévő“ anyagból épített — antológiát nem
a hiányok felől ítélnünk meg. De az sem biztos, hogy a bevezetőként szolgáló
átlaginterjúból (*Beszélgetés egy olvasóval*), amely e kötet várható közönségének
véleményét próbálja előlegezni. Maga a kísérlet persze, író és olvasó közvetlen
szembesítése, rokonszenves. S még rokonszenvesebb ennek esztétikai megvalósu-
lása — határozott történelmi, társadalmi tudatot kifejező, megsejtető versekben
és novellákban. Apáti Miklóstól Veress Miklósig hosszú volna felsorolni az anto-
lógia íróit és író-jelöltjeit, hát még jellemezni műveiket; találni közöttük kialakult
egyénségeket és elég zsenge kezdőket, különféle tehetségeket és utánérzőket — úgy,
ahogy ezt a kötet három kritikai tanulmányának egyikében Kis Pintér Imre oko-
san magyarázza (*Szubjektív jegyzetek költőkről*):

„Az összképhez tartozik — és alighanem jobban fel kellene figyelni a tény-
re —, hogy az utóbbi időben egyre többen jelentkeznek költőnek különbözőbb költői
tehetség nélküli, más vonatkozásban talán nagyon is értékes fiatalok.

Minden bizonnyal szociológiai okokból. Akiben egy kicsit több az individuális
értéktudat, akiben közérdekű mondandók feszengenek, akiben túlteng a pszichikus
érzékenység [...] — az mind könnyen költőnek állhat ma, ha még jó asszociációs
készséggel, netán formaérzékkel s az önadminisztrálás kellő energiával is rendel-
kezik. Mutatja ezt az is, hogy a jelentkezések nagy része a publicisztikus, retorikus
líra irányába mozdul el, sok a verbális közlés, önvallomás, érzelmes közérzet-
jelentés, deklarált magatartásforma. Mintha kialakulóban lenne az a nem túl

szerencés gyakorlat, hogy mindaz az élmény- és problémátömeg, ami a szellem itt eszmélkedő emberének szükségszerűen a nyakába zúdul — könnyebben kap szót és talál nyilvánosságot a versek metaforikus, analógiás-átteteles közlésmódjában, mint a szellemi élet erre hivatottabb fórumain: tanulmányokban, cikkekben, az újságok vitatórtaiban, de még akár a szépprózában is.“

Kis Pintér Imre a kritikát sürgeti, amelyre az igazi tehetségnek is szüksége van; „Kibontakozására [ugyanis] nincs semmi feltétlen biztosíték, s ha valami egyáltalán hathatósan segítheti: az bizonyosan nem a vállonvergetés, de az értő és okos visszhang, ami önismeretre szorít. Ezért is, noha magam is jól ismerem azt az ingerültséget, ami szükségképpen létrejön, ha kiforrott, társadalmi és költői ügyekben illetékes személyiségekről, vagyis költőkről mint fiatal költőkről értekezünk, s amelyet csak fokoztak az utóbbi tíz év fellobbanó-lecsengő, önmagukat ismétlő vitái — én mégsem elsősorban az elnevezés ellen hadakoznék. Ez — helyesen alkalmazva — akár hasznos is lehet egy olyasféle költőállapot jelzésére, amelyben a költészet ígéréte még hangsúlyosabb a bizonyosságánál, s amellyel szemben tehát indokolt a várakozás álláspontja. Sokkal lényegesebbnek hiszem — s végre is ez volna a kritika igazi feladata — a megvalósult értékek felismerését, az érvényes költőgesztusok, a már láthatóan szerveződő életművek kiemelését, felerősítését. Vállalva a kockázatot is: a vele járó, kikerülhetetlen tévedéseket.“

A fiatal kritikus költő-társai közül sorrendben Utassy József, Kovács István, Kiss Benedek, Veress Miklós, Kiss Anna, Petri György értékéző-bíráló jellemzésére vállalkozik. Megtoldhatnánk e névsort Bari Károly, Dobai Péter, Mezey Katalin, Nagy Gáspár, Oláh János, Rózsa Endre, Serfőző Simon, Sumonyi Zoltán, Szentmihályi Szabó Péter, Szepesi Attila nevével — akik mellé olyan prózaíróké kívánkozik, mint Bereményi Géza, Marosi Gyula, Nádas Péter, Vámos Miklós (alkalmilag válogatva az antológia szerzői között). Róluk, az ő problémáikról nem olvashatunk itt külön tanulmányt, ha csak nem tekintjük erre a funkcióra is érvényesnek Szilágyi Ákos két hosszú eszme-futtatását a groteszkről mint az antilíra adekvát formájáról. (*Kozmosz Könyvek. Budapest, 1976.*)

K. L.

SORIN TITEL: PASIUNEA LECTURII

Mindig örömmel fedezzük fel, ha egy tehetséges prózaíró vagy költő tanújelét adja, hogy nem csupán önmaga, saját tehetségének ápolása és érvényesítése, karrierjének alakítása foglalkoztatja, hanem felelősséget érez a kultúra egészéért. Sorin Titel, kitűnő elbeszélések és regények szerzője (*A fogoly hosszú utazása* magyarul is megjelent, két — bukaresti és budapesti — kiadásban), a *Románia líterarű szerkesztője* most egy kötetnyi esszével, kritikával bizonyítja „az olvasás szennvedélyét“. Jóleső érzéssel regisztráljuk, hogy Sorin Titel — híven őrizve a bánási hagyományokat, szűlőföldje szellemét — a világirodalmi és a hazai kortársakra figyelő olvasmányai közé iktatja (és nem kampányszerűen!) a romániai magyar irodalom alkotásait is, így Székely János (*Soo Péter bánata*), Szemlér Ferenc (*A mirigy esztendeje*), Király László (*Kék farkasok*) románra fordított regényeit. Noha cikkgyűjteményt adott közre a szerző, a még fiatal temesvári kiadó jóvoltából, az egyes írásokból egy nagy műveltségű, az irodalmat nem karrier-eszköznek és nem pénzforrásnak tekintő, felelősen élő íróember arca bontakozik ki, az olvasást, az irodalmat és az életet. Ebben a felismerésében többek között olyan pályatársak segítik, mint — Faulkner és Hemingway. Ezért tud jól tájékozódni az új könyvek dzsungeljében, ezért tudja megőrizni önmagát szélben, esőben vagy perzselő napsütésben. Umberto Eco-*val* vallja — többek közt D. R. Popescu regényét, az *F*-et értékelve —, hogy az áttetszőség nem mindig esztétikai érdem, művészi siker, s hogy a valóság szimplifikálása bűn.

Sorin Titel meggyőződéssel hirdeti: „Az irodalom nem élet, mint ahogy az élet sem irodalom — még ha az irodalom arra is törekszik, és sikerül is megvalósítania, mint például Tolsztoj esetében, hogy a valóság illúzióját adja. Az író afféle Ali Baba, aki rejtélyes kapuk előtt áll. Meg kell találnia azt az egyetlen szót, amelyre a kapuk kinyílnak: Tárulj, Szezámm...“ (*Edítura Facla. Timișoara, 1976.*)

K. L.

THE PENGUIN BOOK OF SCOTTISH VERSE

Introduced and edited by Tom Scott

Ha skót költészetéről hallunk, mindnyájunknak bizonyára először Robert Burns neve jut eszünkbe — esetleg a ma is élő Hugh MacDiarmidé —, s csak a világ-irodalomban jártasabbak tudnak még egy-két nevesebb alkotót megemlíteni. Ez a versantológia, bőven adatolt és európai összefüggéseket is láttató előszavával, kiváló összefoglalást ad e kevésbé ismert költészet évszázados alakulásáról. Tom Scott népköltészet és műköltészet egybefonódását vizsgálja a hajdani „makar“-októl (skót bárdoktól) a huszadik századi líra képviselőiig, de több példával azt is bizonyítja, hogy ebben az irodalomban külső, főleg francia hatás is érvényesült, elsősorban a középkori lovagi világ szerelmi lírájában. A virágzás korát a XVII. század elejéig, az Angliával létrejött perszonálunió kezdetéig számítják, ettől kezdve hanyatlás következett be, s az újabb fellendülés a XVIII. század második feléig várat magára.

Számunkra eddig többnyire ismeretlen nevekkel találkozunk a kiemelkedő alkotók sorában, mint Henrysoun, Dunbar, Douglas, Lindsay, Fergusson és mások, míg el nem érünk a két csúcshoz: Burnshöz és MacDiarmidhez. S még egy ismert név tűnik fel: megtudjuk, hogy a skót irodalmi köztudatban Byront is a „magukénak“ tekintik skót származású édesanyja és fiatalkori skóciai neveltetése révén.

Az ötszázoldalas antológia több mint fél évezred költészetéből nyújt ízelítőt. A tartalomjegyzékben a mintegy kétszáz vers szerzőinél megtalálhatók a legszükségesebb életrajzi adatok, s lapalji jegyzetekben a skót tájnyelvi kifejezések angol megfelelői segítik elő a könnyebb megértést. Ez is hozzájárul a szerző bevallott szándékának megvalósulásához, ahhoz, hogy megismertesse a világgal ezt a régi hagyományokkal rendelkező lírát, s bebizonyítsa: „a skót költőt nemcsak falujához vagy városához, hanem Európa egész kultúrájához is erős szálak kötik, s ugyanakkor érzi, hogy nem csupán Skócia polgára, hanem a világé is. Képzletét az egész történelem áthatja, minden, ami emberi, helyet kap benne. [...] Ő egyidőben erőteljesen nemzeti és nemzetközi, már csak azért is, mert az egyik elképzelhetetlen a másik nélkül.“ (*Penguin Books Ltd. Harmondsworth, 1976.*)

R. J.

